

JUSTYNA KRZYWKOWSKA*

Zgoda małżeńska w ujęciu Kodeksu Prawa Kanonicznego a antropologiczna wizja małżeństwa Soboru Watykańskiego II

Streszczenie: Artykuł przedstawia relację między kanonistycznym ujęciem zgody małżeńskiej a antropologiczną wizją małżeństwa rozwiniętą przez Sobór Watykański II. Małżeństwo ukazane zostało jako wspólnota życia i miłości, oparta na wolnym i świadomym darze z siebie kobiety i mężczyzny. Współczesna refleksja teologiczno-kanonistyczna odchodzi od czysto instytucjonalnego rozumienia małżeństwa na rzecz ujęcia personalistycznego, podkreślającego jego wspólnotowy charakter. Centralne miejsce opracowania zajmuje analiza zgody małżeńskiej jako przyczyny sprawczej małżeństwa. Zgodnie z kan. 1057 Kodeksu Prawa Kanonicznego małżeństwo powstaje wyłącznie przez zgodę stron wyrażoną świadomie i dobrowolnie. Omówiono również najważniejsze wady zgody małżeńskiej, takie jak błąd, symulacja, przymus czy niezdolność konsensualna wynikająca z przyczyn natury psychicznej. Istotną część opracowania stanowi omówienie nauczania Konstytucji Soboru Watykańskiego II *Gaudium et spes*, która ukazuje małżeństwo jako „głębką wspólnotę życia i miłości”. Ukazana została również praktyka sądów kościelnych w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa, w których decydujące znaczenie ma rzeczywista niezdolność do stworzenia wspólnoty małżeńskiej, a nie jedynie trudności w jej realizacji.

Słowa kluczowe: zgoda małżeńska, małżeństwo w prawie kanonicznym, Sobór Watykański II, personalistyczna wizja małżeństwa, nieważność małżeństwa.

Matrimonial Consent in the Code of Canon Law and the Anthropological Vision of Marriage in the Second Vatican Council

Abstract: The article presents the relationship between the canonical understanding of matrimonial consent and the anthropological vision of marriage developed by the Second Vatican Council. Marriage is presented as a community of life and love, founded on the free and conscious self-giving of a man and a woman. Contemporary theological and canonical reflection departs from a purely institutional understanding of marriage in

* Justyna Krzywkowska – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0667-6453>; e-mail: justyna.krzywkowska@uwm.edu.pl

favor of a personalistic approach that emphasizes its communal character. The central part of the study is devoted to the analysis of matrimonial consent as the efficient cause of marriage. According to canon 1057 of the Code of Canon Law, marriage comes into being solely through the consent of the parties expressed consciously and freely. The article also discusses the principal defects of matrimonial consent, such as error, simulation, coercion, and consensual incapacity resulting from psychological causes. An important part of the study concerns the teaching of the Constitution of the Second Vatican Council *Gaudium et spes*, which presents marriage as an “intimate partnership of life and love.” The article also examines the practice of ecclesiastical courts in cases concerning the declaration of nullity of marriage, where decisive importance is attributed to the actual incapacity to establish a marital community rather than merely difficulties in fulfilling marital obligations.

Keywords: matrimonial consent, marriage in canon law, Second Vatican Council, personalist vision of marriage, declaration of nullity of marriage.

Wprowadzenie

Małżeństwo kanoniczne stanowi rzeczywistość zarówno prawną, jak i teologiczną, zakorzenioną w naturze człowieka oraz jego powołaniu. Analiza relacji między kanonistycznym ujęciem zgody małżeńskiej a personalistyczną wizją człowieka rozwiniętą przez Sobór Watykański II pozwala dostrzec głęboką spójność prawa i teologii oraz ich wzajemne dopełnianie się. Obie perspektywy wyrażają tę samą prawdę o małżeństwie jako wspólnocie kobiety i mężczyzny, opartej na wolnym i świadomym darze z siebie¹. Takie ujęcie małżeństwa umożliwia zestawienie norm prawa kanonicznego z refleksją teologiczną, dzięki czemu nie jest ono ukazywane wyłącznie w wymiarze formalnoprawnym, sprowadzonym do aktu zgody, lecz także w perspektywie osobowej². Pomimo współczesnych tendencji do podważania trwałości więzi małżeńskiej oraz znaczenia zobowiązań wynikających z przysięgi małżeńskiej, nauczanie Kościoła katolickiego w tej materii zachowuje swoją aktualność.

Współczesna refleksja teologiczno-kanonistyczna nad małżeństwem, szczególnie po Soborze Watykańskim II, podkreśla jego wymiar wspólnotowy. Małżeństwo nie jest już ujmowane wyłącznie w kategoriach funkcji prokreacyjnej, lecz jako głęboka wspólnota kobiety i mężczyzny³. Sobór Watykański II świadomie przesunął akcent na osobowy i międzyosobowy charakter małżeństwa, określając je mianem wspólnoty życia i miłości (*communio vitae et amoris*)⁴.

¹ J. Królikowski, *Wiara i małżeństwo. Wybrane aktualne wyzwania*, w: *Życie rodzinne w dyskursie nauk o rodzinie*, red. J. Stala, E. Osewska, Tarnów 2024, s. 269-271.

² P. Kroczek, *Zagadnienie interdyscyplinarności prawa kanonicznego*, „Polonia Sacra” 14(2010), nr 26, s. 172-174.

³ G. Erlebach, *Wizja małżeństwa kontraktualistyczna czy personalistyczna? Zarys zagadnienia w perspektywie spraw o nieważność małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 11(2006), s. 9-11.

⁴ Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska Gaudium et spes o Kościele w świecie współczesnym*, 07.12.1965, AAS 58(1966), 1025-1115; przekład polski, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje Dekrety Deklaracje*, Poznań 2002, s. 526-606.

Na gruncie teologii personalistycznej małżeństwo rozumiane jest jako *communio personarum*. W tej perspektywie wspólnota małżeńska staje się przestrzenią samorealizacji człowieka poprzez relację i dar z siebie⁵. Jej szczególnym wyrazem jest wzajemne przyjęcie drugiej osoby jako daru, co stanowi fundament trwałej i odpowiedzialnej więzi małżeńskiej⁶.

Zgoda małżeńska w Kodeksie Prawa Kanonicznego

Podstawową zasadą prawa kanonicznego jest stwierdzenie, że małżeństwo powstaje wyłącznie przez zgodę stron (*consensus matrimonialis*)⁷. Już w trakcie prac nad reformą Kodeksu Prawa Kanonicznego podkreślano, że zgoda małżeńska stanowi *causa efficiens matrimonii*, czyli przyczynę sprawczą małżeństwa⁸. Oznacza to, że małżeństwo nie powstaje ani przez sam fakt współżycia seksualnego, ani na mocy decyzji władzy kościelnej czy państwowej, lecz poprzez osobowy akt woli kobiety i mężczyzny.

Zgodnie z kan. 1057 § 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego małżeństwo „tworzy zgoda stron między osobami prawnie do tego zdolnymi, wyrażona zgodnie z prawem, której nie może uzupełnić żadna ludzka władza”. Zgoda ta ma charakter twórczy, osobowy i dwustronny, ponieważ zakłada wzajemność daru i przyjęcia. W ujęciu kanonistycznym jest ona aktem woli, przez który mężczyzna i kobieta oddają się sobie i przyjmują w nieodwołalnym przymierzu. Nie jest ona jedynie uczuciem, lecz świadomą i wolną decyzją, zakorzenioną zarówno w rozumie, jak i woli, która tworzy wspólnotę życia oraz posiada wymiar sakramentalny⁹.

Podkreślenie osobowego charakteru zgody stanowi wyraz personalistycznej wizji małżeństwa rozwiniętej po Soborze. Zgoda małżeńska nie tylko wyraża wolę nupturientów, ale realnie tworzy węzeł małżeński. Można wskazać jej podstawowe cechy: wewnętrzność, świadomość, wolność, wzajemność, zgodność z prawem kanonicznym, niezastępowalność oraz skuteczność prawną¹⁰. Jednocześnie należy podkreślić, że nie każda zgoda prowadzi do ważnego zawarcia małżeństwa kanonicznego. Aby była skuteczna, musi być wolna od wad oraz wyrażona przez osoby zdolne do jej podjęcia. W przeciwnym razie mamy do czynienia z wadami zgody małżeńskiej, które skutkują nieważnością małżeństwa¹¹.

⁵ M. Sieńkowski, *Filozoficzne aspekty powołania na przykładzie adhortacji Pastores dabo vobis i Christus vivit*, „Studia Ełckie” 22(2020), nr 3, s. 348.

⁶ A. Pastwa, *Personalistyczna wizja małżeństwa: idealizm czy realizm?*, „Ius Matrimoniale” 9(2004), s. 23-24.

⁷ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 2022, kan. 1057 § 1.

⁸ W. Góralski, *Małżeństwo w prawie kanonicznym*, „Prawo Kanoniczne” 54(2011), nr 1-2, s. 128-132.

⁹ Tenże, *Kościelne prawo małżeńskie*, Warszawa 2006, s. 37.

¹⁰ Tenże, *Przedmiot kanonicznej zgody małżeńskiej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 34(2001), s. 174-178.

¹¹ Tenże, *Systematyka tytułów nieważności małżeństwa w zakresie zgody małżeńskiej w KPK z 1983 r.*, „Prawo Kanoniczne” 35(1992), nr 1-2, s. 201-202.

Wady zgody małżeńskiej to nieprawidłowości powodujące, że akt woli nupturienta nie odpowiada wymaganiom prawa kanonicznego. Ich źródłem mogą być braki poznawcze, zaburzenia psychiczne, czynniki zewnętrzne (np. przymus) lub świadome działanie sprzeczne z naturą małżeństwa. Problematyka ta pozostaje w ścisłym związku z prawem do zawarcia małżeństwa (*ius connubii*)¹².

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. wyróżnia różne rodzaje wad zgody małżeńskiej. Do ważnego zawarcia małżeństwa konieczne jest minimalne poznanie jego natury. Brak wiedzy o tym, że małżeństwo jest trwałym związkiem mężczyzny i kobiety ukierunkowanym na dobro małżonków i potomstwo, może prowadzić do nieważności zgody (kan. 1096 § 1)¹³. Istotną kategorię stanowi także błąd. Może on dotyczyć tożsamości osoby, co zawsze powoduje nieważność, przymiotu osoby, o ile był bezpośrednio i zasadniczo zamierzony lub być wynikiem podstęp (*dolus*), gdy jedna ze stron zostaje celowo wprowadzona w błąd co do istotnych cech współmałżonka. W każdym z tych przypadków dochodzi do rozbieżności między rzeczywistością a poznaniem nupturienta. Ponadto, zgodnie z kan. 1099 Kodeksu Prawa Kanonicznego, błędne przekonanie dotyczące jedności, nierozzerwalności lub sakramentalności małżeństwa powoduje nieważność jedynie wtedy, gdy determinuje wolę nupturienta¹⁴. Kolejną wadą zgody jest symulacja, polegająca na świadomym wykluczeniu istotnego elementu lub przymiotu małżeństwa, takiego jak potomstwo, wierność czy nierozzerwalność (kan. 1101 § 2)¹⁵. W takim przypadku zgoda ma charakter pozorny.

Nieważne jest również małżeństwo zawarte pod warunkiem dotyczącym przyszłości (kan. 1102). Warunki odnoszące się do terażniejszości lub przeszłości muszą być spełnione w chwili zawarcia małżeństwa¹⁶. Zgoda wyrażona pod wpływem przymusu lub ciężkiej bojaźni nie jest aktem wolnym. Wyróżnia się przymus fizyczny i moralny (psychiczny). Warunkiem nieważności jest istnienie poważnej i obiektywnej przyczyny strachu, która skłania do zawarcia małżeństwa¹⁷.

Z wadami zgody ściśle związana jest także niezdolność konsensualna (kan. 1095). Obejmuje ona sytuacje, w których osoba nie posiada wystarczającego

¹² Tenże, *Prawo do zawarcia małżeństwa. Perspektywa kanonisty*, „Zeszyty Naukowe KUL” 59(2015), nr 4, s. 25-27.

¹³ G. Leszczyński, *Brak wiedzy o małżeństwie jako wada zgody małżeńskiej*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 23(2014), nr 2, s. 116-117.

¹⁴ P. Kwiecień, *Wpływ błędu na ważność zgody małżeńskiej*, „Roczniki Nauk Prawnych” 23(2013), nr 3, s. 146-149.

¹⁵ W. Góralski, „*Simulatae nuptiae nullius momenti sunt*” (D. 23, 2, 30). *Symulacja zgody małżeńskiej w najnowszym orzecznictwie Roty Rzymskiej na przykładzie wybranych wyroków (2014-2021)*, Pęplin 2023, ss. 208.

¹⁶ W. Wąsik, *Zgoda małżeńska wyrażona pod warunkiem, jako przyczyna nieważności małżeństwa w prawie Kościoła łacińskiego*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 13(2014), s. 237-241.

¹⁷ P. Stasiuk, *Wpływ przymusu i bojaźni na ważność małżeństwa w świetle wyroków Roty Rzymskiej w latach 1983-2004*, Kraków 2017, ss. 183.

używania rozumu, odpowiedniego rozeznania oceniającego lub zdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej¹⁸.

Wady zgody małżeńskiej pełnią istotną funkcję w systemie prawa kanonicznego. Ich regulacja ma na celu ochronę autentyczności aktu małżeńskiego oraz zapewnienie, że małżeństwo jest rzeczywiście owocem wolnej, świadomej i odpowiedzialnej decyzji osób zdolnych do jego zawarcia¹⁹. Kościół, chroniąc instytucję małżeństwa, nie ogranicza prawa do jego zawarcia, lecz dąży do zagwarantowania jego prawdziwości i trwałości. W tym sensie normy dotyczące wad zgody mają charakter nie tyle restrykcyjny, ile ochronny i wpisują się w personalistyczną wizję małżeństwa jako wspólnoty życia i miłości²⁰.

Obowiązująca definicja zgody małżeńskiej zawiera kilka istotnych elementów: akt woli, wzajemność, dar z siebie, nieodwołalność oraz cel, jakim jest ustanowienie małżeństwa jako wspólnoty życia. W dawnym Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r. (kan. 1013 § 1) główny akcent położony był przede wszystkim na *ius in corpus*, czyli prawo do ciała współmałżonka²¹.

Antropologiczna wizja małżeństwa Soboru Watykańskiego II

Podstawy wspólnotowego rozumienia małżeństwa sięgają samego aktu stworzenia. Analiza biblijnego opisu zawartego w Księdze Rodzaju ukazuje, że człowiek został stworzony jako istota relacyjna. Słowa: „Nie jest dobrze, żeby mężczyzna był sam” (Rdz 2,18) wyrażają fundamentalną prawdę o wspólnotowym charakterze natury ludzkiej. Relacja mężczyzny i kobiety prowadzi do jedności określanej jako „jedno ciało”, co oznacza głęboką jedność osobową obejmującą wymiar duchowy, psychiczny i fizyczny. W świetle tej antropologii człowiek realizuje siebie poprzez relację i dar z siebie. W tym kontekście zgoda małżeńska jawi się jako fundament zarówno teologicznego, jak i prawnego ujęcia małżeństwa w Kościele katolickim.

Konstytucja duszpasterska Soboru Watykańskiego II *Gaudium et spes* ukazuje małżeństwo w perspektywie personalistycznej. Człowiek jest tu rozumiany jako osoba zdolna do relacji, miłości i bezinteresownego daru z siebie. Sobór definiuje małżeństwo jako „głęboką wspólnotę życia i miłości” (*intima*

¹⁸ P. Makarewicz, *Nieważność małżeństwa z powodu braku wystarczającego używania rozumu na przykładzie wybranych spraw Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej*, „Civitas et Lex” 2(2014), s. 53-55; G. Dzierżon, K. Szymańska, *Wpływ zespołu stresu pourazowego na kanoniczną niezdolność do zawarcia małżeństwa*, Warszawa 2020, ss. 208. ¹⁹ M. Lusina, *Pojęcie zgody małżeńskiej w prawie kanonicznym*, „Perspektywy Kultury” 4(2024), s. 420-421.

¹⁹ M. Lusina, *Pojęcie zgody małżeńskiej w prawie kanonicznym*, „Perspektywy Kultury” 4(2024), s. 420-421.

²⁰ G. Leszczyński, *Niedojrzałość emocjonalna jako przyczyna niezdolności konsensualnej kontrahenta*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 24(2015), nr 1, s. 13-14.

²¹ *Gaudium et spes*, n. 50; Codex Iuris Canonici, Pii X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus, 27.05.1917, AAS 9 II (1917), 3-521; T. Rakoczy, *Więź fizyczna między małżonkami w prawie kanonicznym i polskim*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 1(2016), s. 181-182.

communitas vitae et amoris)²², co stanowi istotne rozwinięcie wcześniejszego, bardziej instytucjonalnego ujęcia tej rzeczywistości. W centrum tej wizji znajdują się: godność i wolność osoby ludzkiej, miłość małżeńska jako akt całkowitego daru z siebie, wspólnota oparta na wzajemności oraz odpowiedzialność za przekazywanie życia i wychowanie potomstwa. Antropologia soborowa podkreśla jedność ciała i ducha oraz relacyjny charakter osoby ludzkiej. W tym świetle małżeństwo nie jest jedynie kontraktem, lecz przymierzem osób realizujących swoje powołanie poprzez wzajemne oddanie²³.

Jednym z najważniejszych elementów nauczania soborowego jest przejście od pojęcia „kontraktu” do pojęcia „przymierza” (*foedus*). Małżeństwo jako przymierze oznacza trwałą i osobową relację opartą na wzajemnym darze małżonków. Zgoda małżeńska nie jest jedynie formalnym aktem prawnym, lecz wyrażeniem osobowym, w którym mężczyzna i kobieta oddają się sobie nawzajem. W ten sposób realizują swoje powołanie do miłości, odzwierciedlając przymierze Boga z człowiekiem.

Sobór Watykański II przedstawia integralną wizję celów małżeństwa, wskazując na ich jedność i wzajemne dopełnianie się. Małżeństwo ukierunkowane jest zarówno na dobro małżonków (*bonum coniugum*), jak i na zrodzenie oraz wychowanie potomstwa. Miłość małżeńska i rodzicielstwo nie są sobie przeciwstawne, lecz stanowią dwa nierozdzielne wymiary tej samej rzeczywistości. Otwartość na życie wpisana jest w naturę miłości małżeńskiej, a odpowiedzialne rodzicielstwo wymaga dojrzałości oraz właściwego rozeznania moralnego²⁴.

Małżeństwo chrześcijańskie posiada charakter sakramentalny, co oznacza, że jest znakiem łaski Bożej i uobecnienia miłości Chrystusa do Kościoła. Sakrament małżeństwa nie tylko uświęca małżonków, ale również uzdalnia ich do realizacji powołania do miłości. Sobór podkreśla także eklezjalny wymiar małżeństwa. Rodzina zostaje określona jako Kościół domowy²⁵, w którym realizuje się życie wiary, miłości i świadectwa chrześcijańskiego. Ponadto Sobór potwierdza tradycyjne nauczanie Kościoła o jedności i nierozzerwalności małżeństwa. Jedność oznacza wyłączność relacji małżeńskiej, natomiast nierozzerwalność wskazuje na jej trwałość. Cechy te wynikają z natury miłości małżeńskiej, która ze swej istoty jest wierna, całkowita i definitywna. Nierozzerwalność nie jest jedynie normą prawną, lecz konsekwencją pełnego daru z siebie²⁶.

Nauczanie Soboru Watykańskiego II o małżeństwie stanowi istotne pogłębienie doktryny Kościoła, ukazując małżeństwo jako rzeczywistość personalną,

²² *Gaudium et spes*, n. 48.

²³ G. Erlebach, *Problem wymiaru antropologicznego i prawnego w rozumieniu zgody małżeńskiej*, „Ius Matrimoniale” 4(1999), s. 9-11.

²⁴ H. Stawniak, *Uprawnienie-obowiązek zrodzenia i wychowania potomstwa w świetle kanonicznego prawa małżeńskiego*, „Prawo Kanoniczne” 32(1989), nr 3-4, s. 132-134.

²⁵ K. Parzych-Blakiewicz, *Przysięga miłości małżeńskiej w perspektywie współczesnych dylematów eklezjalnych*, „Ateneum Kapłańskie” 166(2016), z. 1, s. 44-49.

²⁶ J. Krajczyński, *Nierozzerwalność małżeństwa w doktrynie i ustawodawstwie Kościoła*, „Ius Matrimoniale” 9(2004), s. 81-82.

wspólnotową i sakramentalną. Integruje ono perspektywę antropologiczną, teologiczną i duszpasterską, podkreślając godność osoby ludzkiej oraz centralne znaczenie miłości.

Zestawienie norm prawnych z antropologią soborową w praktyce sądów kościelnych

W kontekście procesów o stwierdzenie nieważności małżeństwa coraz większą uwagę zwraca się na zdolność osoby do podjęcia autentycznej wspólnoty życia i relacji małżeńskiej, co odzwierciedla wpływ nauczania Soboru Watykańskiego II na interpretację prawa kanonicznego. Współczesne zjawiska, takie jak indywidualizm, niedojrzałość emocjonalna czy kryzys trwałości relacji, sprawiają, że pogłębione rozumienie zgody małżeńskiej jako aktu osobowego i świadomego daru z siebie nabiera szczególnego znaczenia.

Do najczęściej występujących w Polsce tytułów nieważności małżeństwa należą niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej (kan. 1095 n. 3) oraz symulacja częściowa zgody małżeńskiej (kan. 1101 § 2). Nie jest możliwe stworzenie zamkniętego katalogu istotnych praw i obowiązków małżeńskich ze względu na złożoność i niepowtarzalność poszczególnych sytuacji małżeńskich. Użycie przymiotnika „istotne” wyraźnie jednak wskazuje, że chodzi o te prawa i obowiązki, które wynikają z samej istoty małżeństwa. Są to więc te prawa i obowiązki, których wypełnienie jest konieczne dla zaistnienia małżeństwa jako wspólnoty całego życia (*consortium totius vitae*) i które znajdują swoje uszczegółowienie w dążeniu do dobra małżonków (*bonum coniugum*) oraz w dobru potomstwa (*bonum prolis*), dobru sakramentu (*bonum sacramenti*) i dobru wierności (*bonum fidei*).

Odnosząc dyspozycję kan. 1095 n. 3 Kodeksu Prawa Kanonicznego do złożonej rzeczywistości relacji małżeńskich, należy podkreślić, że norma kodeksowa stanowi o niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, a nie jedynie o trudnościach w ich realizacji. Niepodjęcie zobowiązań małżeńskich oznacza sytuację, w której nie zostaje przekazany przedmiot konsensu pomiędzy kobietą i mężczyzną²⁷. W doktrynie dotyczącej *incapacitas* wskazuje się na takie jej cechy, jak ciężkość, uprzedniość, trwałość i absolutność. Jedno-

²⁷ Przykładowe fakty mogące wskazywać na ewentualną nieważność małżeństwa: „(...) ani ja ani pozwana nie byliśmy dojrzały do małżeństwa. My byliśmy młodzi, zupełnie nieodpowiedzialni, kierowali nami rodzice. Nie mieliśmy świadomości tych wszystkich obowiązków. Żyliśmy chwilą, bez większego przemyślenia tego co się dzieje. To było takie chodzenie po omacku, intuicyjne postępowanie, z dużą dozą wpływu rodziców (...) nie stworzyliśmy prawdziwej wspólnoty małżeńskiej, prawdziwej rodziny, takiej jedności. Ja uważam, że my nie wychowaliśmy naszej córki w wierze. To zupełnie zaniedbaliśmy. Niby ona ma sakramenty. Ale już ślubu kościelnego nie wzięła, bo stwierdziła, że sobie chce zostawić furtkę. Nie byliśmy dobrymi rodzicami, nie stanęliśmy na wysokości zadania (...) Strony nie były zupełnie dojrzałe do małżeństwa, zupełnie nie wiedziały na co się decydują. Rodzice im zrobili krzywdę. Oni byli za młodzi, zupełnie nie gotowi i nie świadomi tego na co się decydują, co to znaczy być mężem, żoną, tworzyć rodzinę”.

cześciej od nupturientów nie wymaga się pełnej, wszechstronnej i doskonałej dojrzałości w każdym wymiarze życia osobowego.

Jak zaznaczył Jan Paweł II w przemówieniu do Roty Rzymskiej z dnia 5 lutego 1987 r.²⁸, nie można utożsamiać małżeństwa nieszczęśliwego z małżeństwem nieważnym ani stawiać znaku równości pomiędzy nieskutecznym wypełnianiem obowiązków małżeńskich a niezdolnością do ich podjęcia. Prawodawca potwierdził, że „kanonista winien kierować się jednoznaczną zasadą, iż tylko niezdolność, a nie trudność w wyrażeniu zgody małżeńskiej i urzeczywistnieniu prawdziwej wspólnoty życia i miłości, powoduje nieważność małżeństwa” (n. 7).

Nie ulega wątpliwości, że jedną z przyczyn materialnych niezdolności, o której traktuje kan. 1095 n. 3, może być niedojrzałość osobowości nupturienta. Oceniając dojrzałość nupturienta, należy jednak pamiętać, że nie każda niedojrzałość, ani każdy jej przejaw, powoduje nieważność małżeństwa, lecz jedynie taka, która uniemożliwia stworzenie relacji międzyosobowej lub nawiązanie relacji właściwej dla małżeństwa. Jak podkreślił Papież Polak w powyższym przemówieniu: „Kanonista winien kierować się jednoznaczną zasadą, że tylko niezdolność, a nie trudności w zakresie zgody małżeńskiej i urzeczywistnienia prawdziwej wspólnoty życia i miłości, powoduje nieważność małżeństwa. Załamanie się jakiegoś związku małżeńskiego nigdy samo w sobie nie może stanowić dowodu służącego wykazaniu owej niezdolności kontrahentów, którzy mogli zaniedbać lub używać niewłaściwie będących do ich dyspozycji środków zarówno naturalnych, jak i nadprzyrodzonych, bądź też nie zaakceptować nieuniknionych ograniczeń lub ciężarów życia małżeńskiego” (n. 7).

Analizując niedojrzałość w zakresie nawiązywania relacji międzyosobowych, należy podkreślić, że chodzi nie o jakiekolwiek relacje, lecz o relacje właściwe dla małżeństwa, a więc takie, które zakładają wyłączność, trwałość i skierowanie ku potomstwu osób wzajemnie siebie oddających i przyjmujących w celu stworzenia wspólnoty małżeńskiej. Należy także odróżnić minimalną zdolność do nawiązania relacji międzyosobowej właściwej dla małżeństwa od zdolności do stworzenia więzi w pełni dojrzałej, mogącej prowadzić do szczęśliwego pożycia małżeńskiego. Przyjęcie tego kryterium pozwala wyraźnie odróżnić małżeństwa nieważnie zawarte z powodu niezdolności do nawiązania minimalnej relacji międzyosobowej od małżeństw nieszczęśliwych czy nawet rozpadu wspólnego pożycia, wynikającego z niezdolności jednego z małżonków do stworzenia w pełni dojrzałej i integralnej więzi międzyosobowej²⁹.

Kan. 1095 n. 3 jako formalną przyczynę niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich wskazuje ogólnie przyczyny natury psychicznej. Z tego względu w procesach opartych na tej normie kodeksowej, obok środków

²⁸ „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2 (1987), s. 32.

²⁹ S. Tykarski, *Koncepcja dojrzałej osobowości oraz jej wyznaczniki jako prolog do rozważań w kontekście osób przygotowujących się do małżeństwa – szkic teoretyczny*, „Teologia i Czołowiek” 39(2017), nr 3, s. 183-195.

dowodowych stosowanych w zwykłym procesie spornym, istotną rolę odgrywają opinie biegłych z zakresu psychologii i psychiatrii. To właśnie opinia biegłego może mieć fundamentalne znaczenie dla ustalenia, czy mamy do czynienia z poważną anomalią psychiczną, czy jedynie z niedoskonałością, która nie narusza w sposób zasadniczy zdolności rozumienia i woli kontrahenta³⁰.

Z kolei kan. 1101 § 2 stanowi, że małżeństwo zostaje zawarte nieważnie, jeżeli symulacji dokonano „pozytywnym aktem woli”. Akt ten zakłada istnienie aktualnej decyzji woli, konkretnej deklaracji wyłączającej określony element małżeństwa, a nie jedynie ogólnej postawy czy życiowej orientacji. W związku z trudnościami dowodowymi występującymi w procesach dotyczących symulacji, jurysprudenca Roty Rzymskiej wypracowała klasyczny schemat środków dowodowych stosowanych w tego rodzaju sprawach³¹. Obejmuje on trzy podstawowe elementy. Po pierwsze, przyznanie się symulanta, zwłaszcza pozasądowe, potwierdzone przez wiarygodnych świadków lub zawarte w autentycznych dokumentach. Po drugie, wykazanie symulacji poprzez wskazanie proporcjonalnej i poważnej „przyczyny symulacji” oraz „przyczyny zawarcia małżeństwa”. Po trzecie, potwierdzenie symulacji przez okoliczności poprzedzające zawarcie małżeństwa, towarzyszące jego zawieraniu oraz następujące po nim.

Z powyższych analiz wynika, że nupturient musi być zdolny do nawiązania relacji interpersonalnych we wspólnocie małżeńskiej, a także do przekazania drugiej stronie prawa do właściwej wspólnoty życia, dobra współmałżonka, samodoskonalenia się i rozwoju duchowo-somatycznego, dochowania wierności, nierozzerwalności, pielęgnowania wspólnoty życia.

Podsumowanie

Zgoda małżeńska, będąca fundamentem małżeństwa w prawie kanonicznym, znajduje swoje pełne uzasadnienie w antropologicznej wizji człowieka przedstawionej przez Sobór Watykański II: „Głęboka wspólnota życia i miłości małżeńskiej, ustanowiona przez Stwórcę i unormowana Jego prawami, wiązuje się przez przymierze małżeńskie, czyli przez nieodwołalną osobistą zgodę”³². Oba ujęcia (prawne i teologiczne) wzajemnie się uzupełniają, ukazując małżeństwo jako rzeczywistość zakorzenioną zarówno w naturze ludzkiej, jak i w Bożym planie zbawienia.

Proces kształtowania się współczesnej definicji małżeństwa w prawie kanonicznym ukazuje stopniowe odchodzenie od czysto instytucjonalnego ujęcia na rzecz wizji personalistyczno-wspólnotowej. W projektach reformy Kodeksu Prawa Kanonicznego pojawiały się kolejne elementy podkreślające wspólnotę całego życia (*totius vitae consortium*), dobro małżonków (*bonum coniugum*)

³⁰ A. Brzemia-Bonarek, *Metody odkrycia prawdy procesowej przez sędziego w kanonicznym procesie małżeńskim*, „Analecta Cracoviensia” 48(2016), s. 320-321.

³¹ A. Gołębiowska, *Forma wykluczenia „bonum prolis” w doktrynie i orzecznictwie Roty Rzymskiej*, „Ius Matrimoniale” 17(2012), s. 72-73.

³² *Gaudium et spes*, n. 48.

oraz relacyjny charakter małżeństwa. Szczególnie istotne było zastąpienie pojęcia „kontraktu” terminem „przymierze”, odsyłającym do biblijnej koncepcji relacji między Bogiem a człowiekiem. Kulminację tego rozwoju stanowi definicja zawarta w kan. 1055 § 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego, zgodnie z którą małżeństwo jest przymierzem, przez które mężczyzna i kobieta tworzą wspólnotę całego życia, skierowaną ku dobru małżonków oraz zrodzeniu i wychowaniu potomstwa. Wspólnota małżeńska nie jest więc rzeczywistością zamkniętą w sobie, lecz wpisuje się w szerszą wspólnotę wierzących oraz w plan zbawienia³³. Jest ono wspólnotą osób, przestrzenią wzajemnego daru, realizacją powołania człowieka do relacji oraz znakiem działania Boga w świecie. Współczesne rozumienie małżeństwa stanowi syntezę biblijnej wizji człowieka, nauczania Sobór Watykański II oraz rozwoju prawa kanonicznego³⁴.

Jednym z najważniejszych osiągnięć reformy Kodeksu Prawa Kanonicznego było nadanie normie o zgodzie małżeńskiej wyrażnie personalistycznego charakteru³⁵. Oznaczało to odejście od czysto kontraktowego ujęcia małżeństwa, podkreślenie relacji osób, a nie jedynie wymiany praw, oraz uznanie małżeństwa za wspólnotę życia i miłości. Norma kan. 1057 została sformułowana w duchu personalistycznym i przedstawia zgodę małżeńską w aspekcie pozytywnym. W toku prac kodyfikacyjnych zdecydowano się umieścić kanon dotyczący zgody małżeńskiej wśród przepisów wprowadzających do prawa małżeńskiego, aby podkreślić jej fundamentalne znaczenie i ukazać zgodę jako podstawę całej instytucji małżeństwa. Zgoda małżeńska stanowi zatem punkt wyjścia dla całego kanonicznego porządku małżeńskiego³⁶.

Choć Kodeks Prawa Kanonicznego posługuje się językiem normatywnym, a Sobór Watykański II językiem pastoralnym, oba ujęcia pozostają ze sobą w głębokiej harmonii. Zgoda małżeńska w ujęciu kanonistycznym nie jest wyłącznie formalnym aktem prawnym, lecz wyraża rzeczywistość opisaną przez Sobór: dar z siebie, relację miłości oraz odpowiedzialność za drugą osobę. Prawo kanoniczne chroni tę rzeczywistość poprzez precyzyjne normy, natomiast nauczanie soborowe ukazuje jej sens, głębię oraz wymiar antropologiczny³⁷.

* * *

³³ M. Sajkowski, *Teologiczne i jurydyczne fundamenty definicji małżeństwa występującej w Kodeksie Prawa Kanonicznego z roku 1983 (kan. 1055)*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 38(2022) s. 128-130.

³⁴ A. Pastwa, *Istotne elementy małżeństwa. W nurcie odnowy personalistycznej*, Katowice 2007, s. 111-114.

³⁵ W. Góralski, *Małżeństwo kanoniczne*, Warszawa 2011, s. 28-29.

³⁶ R. Szychmiller, *Doktryna Soboru Watykańskiego II o celach małżeństwa i jej recepcja w Kodeksie Prawa Kanonicznego z roku 1983*, Lublin 1993, ss. 522.

³⁷ A. Sarmiento, *Małżeństwo chrześcijańskie. Podręcznik teologii małżeństwa i rodziny*, tłum. J. Łazarów, Kraków 2002, s. 30.

Bibliografia

Źródła

- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 2022.
- Codex Iuris Canonici, Pii X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus, 27.05.1917, AAS 9 II (1917), 3-521.
- Jan Paweł II, Przemówienie do Trybunału Roty Rzymskiej, 05.02.1987 r., „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2(1987), s. 32.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska Gaudium et spes o Kościele w świecie współczesnym*, 07.12.1965, AAS 58(1966), 1025-1115; przekład polski, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje Dekrety Deklaracje*, Poznań 2002, s. 526-606.

Opracowania

- Brzemia-Bonarek A., *Metody odkrycia prawdy procesowej przez sędziego w kanonicznym procesie małżeńskim*, „Analecta Cracoviensia” 48(2016), s. 313-329.
- Dzierżon G., Szymańska K., *Wpływ zespołu stresu pourazowego na kanoniczną niezdolność do zawarcia małżeństwa*, Warszawa 2020.
- Erlebach G., *Problem wymiaru antropologicznego i prawnego w rozumieniu zgody małżeńskiej*, „Ius Matrimoniale” 4(1999), s. 7-28.
- Erlebach G., *Wizja małżeństwa kontraktualistyczna czy personalistyczna? Zarys zagadnienia w perspektywie spraw o nieważność małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 11(2006), s. 7-18.
- Gołębiowska A., *Forma wykluczenia „bonum prolis” w doktrynie i orzecznictwie Roty Rzymskiej*, „Ius Matrimoniale” 17(2012), s. 65-84.
- Góralski W., „*Simulae nuptiae nullius momenti sunt*” (D. 23, 2, 30). *Symulacja zgody małżeńskiej w najnowszym orzecznictwie Roty Rzymskiej na przykładzie wybranych wyroków (2014-2021)*, Pelplin 2023.
- Góralski W., *Kościelne prawo małżeńskie*, Warszawa 2006.
- Góralski W., *Małżeństwo kanoniczne*, Warszawa 2011.
- Góralski W., *Małżeństwo w prawie kanonicznym*, „Prawo Kanoniczne” 54(2011), nr 1-2, s. 127-143.
- Góralski W., *Prawo do zawarcia małżeństwa. Perspektywa kanonisty*, „Zeszyty Naukowe KUL” 59(2015), nr 4, s. 23-38.
- Góralski W., *Przedmiot kanonicznej zgody małżeńskiej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 34(2001), s. 173-183.
- Góralski W., *Systematyka tytułów nieważności małżeństwa w zakresie zgody małżeńskiej w KPK z 1983 r.*, „Prawo Kanoniczne” 35(1992), nr 1-2, s. 201-211.
- Krajczyński J., *Nierozdzielność małżeństwa w doktrynie i ustawodawstwie Kościoła*, „Ius Matrimoniale” 9(2004), s. 47-86.
- Kroczyński P., *Zagadnienie interdyscyplinarności prawa kanonicznego*, „Polonia Sacra” 14(2010), nr 26, s. 169-182.
- Królikowski J., *Wiara i małżeństwo. Wybrane aktualne wyzwania*, w: *Życie rodzinne w dyskursie nauk o rodzinie*, red. J. Stala, E. Osewska, Tarnów 2024, s. 269-284.
- Kwiecień P., *Wpływ błędu na ważność zgody małżeńskiej*, „Roczniki Nauk Prawnych” 23(2013), nr 3, s. 145-162.
- Leszczyński G., *Brak wiedzy o małżeństwie jako wada zgody małżeńskiej*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 23(2014), nr 2, s. 107-125.
- Leszczyński G., *Niedojrzałość emocjonalna jako przyczyna niezdolności konsensualnej kontrahenta*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 24(2015), nr 1, s. 7-21.
- Lusina M., *Pojęcie zgody małżeńskiej w prawie kanonicznym*, „Perspektywy Kultury” 4(2024), s. 405-426.
- Makarewicz P., *Nieważność małżeństwa z powodu braku wystarczającego używania rozumu na przykładzie wybranych spraw Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej*, „Civitas et Lex” 2(2014), s. 53-63.

- Parzych-Blakiewicz K., *Przysięga miłości małżeńskiej w perspektywie współczesnych dylematów eklezjalnych*, „Ateneum Kapłańskie” 166(2016), z. 1, s. 44-52.
- Pastwa A., *Istotne elementy małżeństwa. W nurcie odnowy personalistycznej*, Katowice 2007.
- Pastwa A., *Personalistyczna wizja małżeństwa: idealizm czy realizm?*, „Ius Matrimoniale” 9(2004), s. 7-24.
- Rakoczy T., *Więź fizyczna między małżonkami w prawie kanonicznym i polskim*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 1(2016), s. 167-185.
- Sajkowski M., *Teologiczne i jurydyczne fundamenty definicji małżeństwa występującej w Kodeksie Prawa Kanonicznego z roku 1983 (kan. 1055)*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 38(2022) s. 125-140.
- Sarmiento A., *Małżeństwo chrześcijańskie. Podręcznik teologii małżeństwa i rodziny*, tłum. J. Łazarów, Kraków 2002.
- Sieńkowski M., *Filozoficzne aspekty powołania na przykładzie adhortacji Pastores dabo vobis i Christus vivit*, „Studia Elckie” 22(2020), nr 3, s. 343-354.
- Stasiuk P., *Wpływ przymusu i bojaźni na ważność małżeństwa w świetle wyroków Roty Rzymskiej w latach 1983-2004*, Kraków 2017.
- Stawniak H., *Uprawnienie-obowiązek zrodzenia i wychowania potomstwa w świetle kanonicznego prawa małżeńskiego*, „Prawo Kanoniczne” 32(1989), nr 3-4, s. 125-142.
- Szttychmiller R., *Doktryna Soboru Watykańskiego II o celach małżeństwa i jej recepcja w Kodeksie Prawa Kanonicznego z roku 1983*, Lublin 1993.
- Tykowski S., *Koncepcja dojrzałej osobowości oraz jej wyznaczniki jako prolog do rozważań w kontekście osób przygotowujących się do małżeństwa – szkic teoretyczny*, „Teologia i Człowiek” 39(2017), nr 3, s. 183-195.
- Wąsik W., *Zgoda małżeńska wyrażona pod warunkiem, jako przyczyna nieważności małżeństwa w prawie Kościoła łacińskiego*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 13(2014), s. 225-254.